

Monika Berther-Sommer

*20.4.1960 – 10.2.2015

Quater tegias ina sper l'autra, enramadas da duas varts digl uaul, sissum il Culmatsch e d'ina vart vesta sin Milez. Cheu era la mumma semplamein bugen; «sé Liez». Mintg'onn passentavan il bab e la mumma cheu lur vacanzas da stad. Naven dalla fuola dil mintgadi, viver sempel, guder il temps in per l'auter, la natira e las sentupadas. Ella gudeva d'haver temps per leger, zambergiar, cuschinlar, mava egl uaul per

izuns e bulius, magari vegnevi fatg ina spassegiada pli liunga e surtut vegnevi dau giugs.

La mumma deva fetg bugen da tut las sorts giugs ed jeu sail s'imaginari ch'ella era magari trumpada ch'il rest da sia famiglia parteva buca quei plascher. Mo tgei cletg anflava ella adina puspei enconuschents ed amitgs che devan bugen cun ella in Jass, in Scrabble ni in Skipbo. Si Liez denton deva perfin il bab da tuttas sorts giugs – e quei gudeva la mumma.

Da nies mises anora ves'ins bein sin Rueras. Cheu ha la mumma viviu la gronda part da sia veta. Siu aug, il Heinz Sommer, haveva ina habitaziun da vacanzas a Valtgeva. La famiglia fageva magari vacanzas cheu. La mumma era sedecidida da luvrar ina sesiun ell'ustria Cristall. Cheu ha ella lu empriu d'enconuscher il bab ch'era da lezzas uras scolast da skis. Sco nus havein astgau leger en sias regurdientschas era ella spert fiug e flomma per el. Ils geniturs dalla mumma han giu in tec pli ditg da s'endisar vid igl amitg da lur feglia. Tgi che enconuscheva il bab els giuvens onns sa forsa s'imaginari daco... Per la mumma eri denton clar ch'ella ha anflau cheu igl um per la veta. Ella ei vegnida en speronza ed il mars 1983 - ina sera suenter ch'il bab haveva dau scola da skis – han els dus maridau.

El decuors dils onns essan nus quater affons naschi; la Marina, jeu, la Carol e sco davos igl Jonas. La mumma haveva gronda pazienzia cun nus, prendeva peda da mussar, declarar, giugar e cantar, mava a spass ed a far bogn giu sill'insla ni ella «bulla Bulatscha». In pèr dis avon ch'ella ei morta hiel engraziau ad ella e detg ch'ella seigi stada ina buna mumma. Ella ha lu detg. «Oh, mängisch bin eg o e Raffle gsi!» Hiel lu stuiu rir... nauscha

eis ella buca stada denton consequenta ed en certas caussas era strengta. Tgei che nus stuevan mai empruar era da giugar ora il bab encunter la mumma ni il cuntrari. Cheu havevan nus numnadamein buca schanza. E la construcziun «Sche ti vegnas buca ad uras a casa mettel il pyjama vid igl esch.» – gie era quella havein inagada viu ella realitat. Mo suenter essan probablamein stai in mument fetg punctuals... Alla mumma eri impurtont che nus vegnien sur sesez e che nus surpriseien responsabladad per nies agir. E cheu era ina certa lingia da basegns. Il grond dun ch'ella ha adina giu era la creativitat. Ella decorava la casa ed il curtin, zambergiava, fageva caltschiel ed era cunzun fetg talentada da cuser. Magari haveva ella projects ch'ella luvrava l'entira notg vidlunder per vegnir alla fin. Beinenqual gada essan sedumandai danunder ch'ella prendeva quella energia. In pèr gadas per onn fageva ella paun el fuorn da Rueras. Dil Placi Venzin haveva ella saviu supreder ina gronda maschina da turschar la pasta. Da quei mument anora mava tut aunc pli tgunsch. Tschiens kilos pauns e terscholas ha ella fatg ella hetta e biars vischins han survegniu ni cumprau da quel.

Il contact cun sia patria ha la mumma adina tgirau. Carschida si ei ella a Hinterkappelen ella vischinonza da Bern. Las relaziuns cun sia mumma, ses fargliuns, auters parents ed enconuschents tgirava ella fetg. Da Nadal vegnevi secret cartas – saiel buca contas! – natalezis eran marcai el calender e bia gadas fageva ella visetas da surpresa semplamein aschia. Il dialect bernes ha ella mantenui sì'entira veta ed era dau vinavon a nus. A casa vegnevi paterlau cul bab romontsch e culla mumma bernes – e quei adina. La mumma ha culs onns empriu fetg bein romontsch, gie aschi bein, ch'ella deva schizun cuors da romontsch ad auters. L'enconuschientscha dil lungatg ha possibilitau ad ella da far part dalla politica locala. Aschia eis ella stada biars onns el cussegl da vischnaunca, en differentas cumissiuns e tgauvitg da Rueras. Surtut pil vischinadi da Rueras ha ella prestau bia lavur ed organisau enqual biala fiesta e sentupadas. Vid ideas muncava ei mai.

Cu nus affons eran empau pli vegls ha la la mumma entschiet a luvrar en casa da vegls. Cul temps ha ella surpriu leu l'activitat, vul dir porscher als cussadents pusseivladads d'esser activs, seigi quei cun zambergiar e crear, dar giugs, cantar, organisar fiastas, cuschinlar eav. Naven da quei mument eis ella adina sescolada vinavon. Ella ei daventada trenadra da memoria e dunna dil fatg per la gerontologia. Surtut il tschurvi e sias midadas ella vegliadetgna, sias malsognas e pusseivladads han fascinau la mumma. Bia gadas mava ella ella Bassa per absolvare ni sez dar in cuors, cun ella ina

gronda cofra, pesanca cun tut il material. Entras sia savida ed experientscha eis ella vegnida engaschada dall'Associaziun Svizra d'Alzheimer dil cantun Grischun. Quei ei stau ina grond cletg! Cheu vegneva ella schazegiada dils conlavrers e dils pertucai grondamein. Ella ha organisau ed accumpaignau cun tgierp ed olma. Tons projects stevan aunc sin rucca, il calender gia emplenius cun termins pigl onn 2015 – mo vonzei mava nuot pli!

Suenter haver cumbattiu dus onns e miez cun tutta forza e respectabel optimissem il cancer essan nus tuts vegni cunfruntai la tiarza gada culla realitat. Il cancer era anavos e quei en tutta brutalitad. La spertadad e la grevezia da quella malsogna han fiers nus totalmein ord via. La mumma sezza ha tochen la petra verdad adina cartiu produndamein ch`ella gudogni aunc in pèr meins. Siu pli grond giavisch era d'aunc inagada saver ir «sé Liez». Mo ei ha buca duiu esser. Spitgond sillla mort ei la mumma aunc inagada ida avon a nus cugl exempl ed ella ha viviu ils davos dis sco quei ch`ella ha viviu sia entira veta: el ravugl da sia famiglia, cun bia visetas, en ferma cardientscha, ruasseivla e cun pazienzia, cuntenza cun quei ch`ella ha giu. Ella fuss bugen aunc stada, mo ella ha acceptau siu destin e sevilava cun nus sche nus fagevan buca quei. Restai anavos essan nus ed empruein da vegnir a frida culla largia en nies miez. Mo ei restan era ils numerus fastitgs che la mumma ha schau anavos sin quest mund ed jeu creiel che quels ein numerus. Adina puspei dian personas a mi: «Ella maunca. Ella maunca semplamein vietì.» E sch'ins astga ir aschia ei quei bein in cumpliment. E nus tuts astgein esser engrazievels d'haver enconuschiu ella e nus en special d'haver giu ella sco mumma e dunna.

Tia feglia Rezia